

ԴԱՆԻԷԼ ԿԱՐՈՒԺԱՆ

( 208015.0 )

Դասինէլ Վարուժանի դորձը քերթո-  
ղական անխառն վառտակ մըն է. ու այդ  
խել հանգամանքով արեւմտահայ քնարեր-  
գութեան մէջ ունի բացառիկ նկարագիր։  
Զիմ կըրտար, իրեն չափ ու թերեւ իրով  
տակելի օժտուած բանաստեղծներ, որպիսին  
են Պ. Դուրեանը և ռարիներ, որոնց  
տաղանդը համագոր ըլլար իր տաղանդին  
(Մ. Մեծարեան) եզր շունենալ ուսումնասի-  
րելու համար իր դէմքը, թէև երկու ա-  
նուններն ալ պատկանին անխառն քեր-  
թողներու նոյն ընտրեալ փողանգին։ Ա-  
սիկա անոր համար, վասնզի վարուժանի  
գործը ամբողջութիւն մըն է, ուր կը ժողնեն  
չառ կարեւոր ազգականներ, իւրաքանչիւրը  
մինչպէս բաւող բանաստեղծի դէմք մը  
փրկագործելու։ Արդարեւ մօտ երեք քա-  
ռորդ դար անցեր է ճՏրտունջքին (Պ.  
Դուրեան) օրերէն։ Գրականութեան պատ-  
մաշը Դուրեանի տաղարտոնին մէջ կը հաս-  
տատէ այսօր ինչ որ իր ժամանակը տե-  
սեր էր ու քիչիկ մըն ալ կը ծանրանայ  
Դուրեանով արմատ առած քերթողական  
ըմբռնումին։ Անկարելի է այդ տաղերէն  
վերականգմել Զորթօնքի Սերունդին հո-  
գեկան պատկերը։ Անոնց կը պատմեն  
ամէն ժամանակներու մեծ բանաստեղծը  
ու այդքան։ Պարագան գրեթէ նման է  
Մեծարեանին։ Բայց գրականութեան պատ-  
մութիւնը պատմութիւնն է ժողովուրդի  
մը ամենէն տարածուն, խոր, բախտորոշ  
ապրումներուն։ Քերթող մը որ ըլլար  
բաւական զօրաւոր այդ ամէնը իմ մէջ  
տանելու ու գաննելու իր ձեռով յանձնելու  
պայաւելի ժամանակներու, անիկա սոյդ իսկ  
արդէն համար պիտի բորձրանար բա-  
ցառիկ արժէքի։ Ասիկա զգացեր էի, մօտ  
երեսուն տարի առաջ, Վարուժանի դո-  
րին հանդէպ (գեռ անիկա հեղինակն էր  
Ճեղիլին Միտրոն հատորին) իմ ապաւորու-  
թիւնն ասանակած տուն։ Ու զայն յայ-  
տարարած մեր օրերու քերթողութեան  
հզօրագոյն դէմքը։ Անկէ անդին շատ բան  
է փոխաւած մեր հոգիներէն։ Մեր քնա-

երգութիւնը կնիքին տակն է մեր ճա-  
կատագրին: Ու նոր անուններու պակասը  
չէ որ զիս կ'ընէ միլիտաղճառ, Այլ պա-  
հասը այն ամենուն, որոնք Վարուժանի  
գգայնութիւնն էին յորիներ, մեր պատմ-  
աութեան զարաւար ծորումներով ու նոր  
մարդուն մէջ յառնող ուրիշ ալ զգացում-  
ներով: Անոնք որ այսօր, Փարիզի գոհն-  
ներուն մէջ, իրենց վրայ կամար կապող  
թշուառութեան ու մէլէն կը զատեն զայն,  
Վարուժանը, ու կ'ուրանան, անոր անձին  
չերքածովը, հազարամիայ զգայնութիւն-  
ներ, և ուրիշ ալ, աւելի անմահ տեսիլ-  
ներ, ու կը ծանրանան արտայայտութեան  
երկրորդական միջգերուն վրայ, մասի  
փաթթելով ասոր հետադարձութիւնը,  
խտուրդիւնը, չըքսիւ ճամբ ասման-  
քովը, անուն իրենց թշուառութիւնը  
միայն կ'ապացուցանեն: Զգայարաններ  
կան որոնք չգործածուելով կը չքանան  
Ասոնցմ' գեղեցիկութիւնը զգայու կերպը  
մեր մէջ: Ու գաղթականի հոգեբանու-  
թիւնն ալ ուրիշ կերպ, այդ գեղեցիկու-  
թիւնը խաթարելու:

• • •

Պաշտօնը երկտասարդ մըն էր երբ զինքը  
ճանչցայ: Հակառակ Եւրոպային՝ ուրկէ  
կտւ գար իր ուսման ընթացքը բոլորած,  
անկիւս չըրաւ իմ վրայ ապաւորութիւնը  
գոր պիտի առնէի իր ընկերներէն, գըլ-  
լաւորութեամբ Կ. Զարուհէն: Գաւառական  
պարտէսաւթիւնը, candeure անոր անձը  
կը պաշտպանէր, զօրաւոր, գրիթէ քեսա-  
նելի գօլի մը պէս: Ու չուէր Եւրոպան  
սպառած (իւր արտմովեանց աւ փոքրու-  
թեանց մէջ) տղոց ո՛չ յոգնութիւնը, ո՛չ  
անիմաստ սննծամոռութիւնը: Կը հաւատար-  
միւր քրթէքնիքուն, աւանդութեանց, դե-  
րին, բոլոր իր ընկերներուն նման, բայց  
այդ հաւատքը մտքէն պիտի չանցընէր  
համարաւի պատուանդան կամ գահաւորակ  
ընծայելու: Այս վերապահութիւնը, մտքի  
սա համեւտութիւնը, գիւղական անփոփո-  
խելի բացօթիւրութիւնը առաջին անհա-  
կտարար յառակախչիներն էին որոնք զինքը  
կըրտրեմէրէն, օրինակի համար, Կ. Զար-  
ուհի մը, Սիմանթիայի մը, Ռ. Զարգար-

եանի մը կերպարանցներէն, ըսել կ'ազգեմ՝  
ասոնց բարոյական կենդանագիրներէն  
(portrait moral):

Համեստ սա իմացականութիւնը ա-  
նիկա պիտի չչարչարէր, անկէ պահանջե-  
լու համար իր տարողութենէն վեր իրա-  
ցունենէր, իր բանառեղծի տաղանդին  
վրայ իր հպարտութիւնն իսկ պիտի նսար  
կնթակայ իր մաքին սա նիմտական նկա-  
րագրին: Անշուշտ տկար էր իր մէջ գոր-  
ծանութեան (action) երակը: Բայց ասոր  
գիտակցիլը իր արժանիքը պիտի ըլլար  
ամենէն առաջ: Կը յիշեմ մեր խօսակցու-  
թիւնը Պուսոյ մէջ: Մեծ խռովքներու  
օրեր էին: Եւրոպայէն նսր էր գարձած:  
Ու թրջոյնն ուսմանագրութեան վրայ  
իր վստահութիւնը խախտեւ էր Ատանայի  
եղեւնով: Ըսինք իրարու շատ բան: Հաս  
կը խնայեմ իր հակացողութեան վերլու-  
ծումը մեր իրադրութեան վրայ: Յեղա-  
փոխութեան արդարաւորութիւնը անիկա  
վերածեւ էր պատմական արդարութեան  
ու չէր գտար թէ արքան տարբեր բաներ  
էին անոնք: ... Գիտիմէնէր ճշայտեմիք,  
որուն կարօտը իրեն ներշնչած էր մէկէ  
աւելի գլուխ-գործոց քերթումներ: Այդ  
կարօտին ետին՝ խոր, անպարագրիչի  
միտ ալ կարօտը, իր ժողովուրդը ճանցա-  
լու իր պապակը, զոր կը ծածկէր, բայց ո-  
րուն իրականութիւնը ինծի համար դուրս  
էր կրօնածէ: Ասանաւի հոգին, յոյզե-  
րուն, ապրումներուն արունք եղբւր էին իր  
պապերունը, Փոքր-Հայքի հեռուար մէկ  
աւանին մէջ, — անա իր արուեստին մե-  
ծագոյն զօպանակը: Բաժնուեցանք իրար-  
մէ, գէպի մեր գիւղերը: Պուխը ինծի  
համար շքեղ մշուք մըն էր, տունիկ մը  
թառերարեմ: Հան իմ գտածը վար էր իմ  
ժողպատկերէն: Վարուժանի համար ալ  
այդ Պուխը ծաղրանկար մըն էր, իր  
Փարիզէն վերլը:

Սերաստիոյ մէջ անիկա պիտի չփուռ  
այդ ժողովուրդին: Գիտի աւանանայ հիւս-  
սթափումներ, բայց պիտի օգտուի սուղ  
այդ օրերէն: Աւագին Երգը՝ անկարելի  
պիտի ըլլար առանց այդ մէկ-երկու տաւ  
րինքուն, որոնք անիկա անցուց այդ  
գիւղական ոլորտին մէջ: Ձեմ պատմեւր

իր գառնութիւնները: Իր ասմանիզմը  
կոտրած էր այն բոլոր բրտութիւններէն,  
որոնք գաւառական, գիւղաքաղաքային  
պայմաններուն փուշերը կը կազմէին, ամէն  
արուեստագետի համար: Պուխ գարձաւ,  
Գոսնք կրկին գիրար: Ձգբւր էի ես ալ  
գիւղը: Միշէն իր անբարեկալումը անոր  
հետ ունեցայ ժողովի եղբայրութեան կա-  
պեր: Իր գործերուն գտած ընդունելու-  
թիւնը, վստահելու չափ չէր ազդած իր  
արուեստագետի խղճմանքին վրայ: Հե-  
ռուէ հեռու միտին կը կասկածէր իր Բու-  
նին տարողութեան: Զուգեցի վրդովել իր  
հակացողութիւնը, համոզուած ըլլալով  
որ ամէն արուեստագէտ հարիւր անգամ  
աւելի կ'արժէ քան ամենէն մեծատաղանդ  
քննադատը: Իր հեռաբութիւնը, գիւ-  
րութիւնը՝ կենսաքը գիւղեցիկ ու գունա-  
գեղ պատկերներու (ուրիշ խօսքով՝ ապա-  
ւորիչ նկարագրութեան) վերածելու, իր  
մէջ արժատացած հաւատքը՝ բանաստեղծի  
այն գերին, զոր քերթողները ներեցին  
իրենց մեծամտութեան սրբան միամտու-  
թեան կոնխոյ դարուն (կամարթին, մա-  
նաւանդ Հիւլի) և զոր մեր մէջ անա ա-  
նիկա կը բարձրացնէր արուեստին ոչ հա-  
րազատ պաշտօններու (fonction), քաղա-  
քական ազդակներ ու տակաւին ուրիշ  
քաներ, զխաւորաբար Եւրոպայէն իւրա-  
ցումը (իր «Հիթանոս Երգերը» մամողչու-  
թեամբ պատմութիւնն է այդ տպաւոր-  
ման), մեր ազատամիտները, խանդը ու  
մեր ճակատագրին մոռացումը, առանձին  
առանձին վերլուծման նիւթեր կը գառ-  
նան հիմա ինծի: Ու մեծ է ցաւը իմ ան-  
կարողութեան, այս ամէնը պարզելու, իր  
առիթով, լաւն ու վատը հաստատարապէս:  
Պուսոյ մէջ անիկա պիտի ապէ իր երկրորդ  
հատորը («Հիթանոս Երգեր»): Գիտի պատ-  
րաստն նիւթը ճշացին Երգընին, զոր իր  
ժահէն վերը իր համակիրները պիտի  
հրատարակեն: Մաս էր առած ՎԵՆԵՏԻԱՆԻ  
խմբագրութեան մէջ: Իր բաժանումը  
խումբէն (Մեհնեականներ) արդիւնք էր  
արուեստի ոչ թէ հակամարտ կեցումա-  
նեքու, այլ տակաւն գիւղաքաղաքութեան,  
Կ. Ջարեանի քիչիկ մը խոշոր յաւակնու-  
թիւններուն, որոնք տանելի էին ինծի  
ու Գեղամ Բարսեղեանին, այն մեծ փառ-

տով որ թերթը կ'ընէին կենդանի ու նոր: Մեզի համար էականը շահն էր մեր գրականութիւնը: Ու այդ շահուն սիրոյն՝ հանդուրժելի թէկուզ ծիծաղելի քրմութիւններ, հերթ էր որ տաղանդը չպակսէր այդ վերագրումներու ետին: Ու Կ. Զարեան տաղանդ ունէր:

1915ին զինքը տեսայ, վերջին անգամ Ռ. Սեակի տունը, Բերա: Փաղաքը անհասանելի էր դարձած: Ու մէկէ աւելի գորողներու մասնակցութեամբ, սեղանի մը շուրջը անիկա բաժակ մը դիմի պարպեց ւեր պրակաւնութեամբ: Ու կարգաց իր հետքեր չողքը: Չեմ կրնար մոռնալ կրակը, որ ձայնն ու դէմքը առած էր իր մէջ երբ քերթուածը կը յորինուէր, մեր ասեմունի հիացման առջև: Անոր մարմինը ճշմարիտ նուագարանն էր: Ու բոլոր ալ զգացինք թէ հին օրերու ներհանութիւնը (inspire), տեսանողները տարբեր տեսակէ արարածները ըլլալու չէին, քան անոր հիմա իր գրածը կ'ապրէր մեր առջև այդքան անգիմադրելի խողովքով մը: Սեակի կիներն անգամ, Գերմանահի մը, որ տունի հայերէն մը հաղիւ ճարած էր իր ժողովանին սիրոյն, առնուեցաւ բառերուն այդ կրակէ շապիկին մէջ ու լացաւ, վստահեմ, առանց հասկնալու թէ այդ բառերուն մէջէն ժենք, հայերս, ինչ ահաւոր, ինչ քաղցր, ինչ անհուն բոներ կը ծծէինք: Իր առածը գոյնն էր միայն բառերուն:

Խղճմամբ էր իր տրուեստին հասկացողութեան որքան գործադրութեանը մէջ: Կը սրբադէր անդադոր, գանկուս համար մատուցուէր, զոր քերթուածը կը թիւադէր իրեն, գեա չնաւաճուած: Ճենդին Սիրաշին նախիրգանքը կը խորհրդանշէ այդ վիճակը, երբ ճմրկավարս, հրաշուի՜ք քերթողը կը ժառնէ ներս ճնախորական:

Իր արհեստանոցէն, հզը փակէ փեղկերը առեին ճառանչներուն դէմ, ու կը քանգակէ ... մինչև որ մարմարին ծոցէն ծաղկի գլուխը կ'ոռլ մը: Իրեն համար ալ ճիշդ էր ստեղծութիւն օտ հրայրքը: Մինչև իր մամը, ստեղծագործ երկունքի իր տասը տարիները անիկա դասական գեղեկութեամբ մը արդիւնաւորեց, չքող անդատանի մը պարբերականութեամբը պաղաքերը իր անմահ բերքը, առանց անպարանքի, առանց տենդի: Ինչ որ կեանքը պիտի տար իրեն, բաւ էր հորիւր քերթող իսկ բեղունարեւութեամբ: Այդ է թերեւս պատճառը որ իր սերունդին մէջ ըլլայ մինչև այսօր ամենէն քիչ տուժող ժամանակի ուներէն: Անշուշտ իր տաղերը մեծ դարկերն են իր ժողովուրդի հոգիին: Բայց անիկա չգտածեցաւ երբեք այդ վաստակը ընել ի հաշիւ իր փոքր հանոյքներուն: Հօնառուած, ճառնուած քերթող, խնայեց իրեն, ըսել կ'ուզեմ արուեստագէտի իր խղճմանքին, ու եղաւ զգոյ՜ ղողեղու հրապարակը բարձրածնի, փայլուն, հետադարձունչ արասաւ: Երբ ինքնեցող:

ՀԱՄԱՊԱՏԱԿԻՄ ԱՐԵՎԱՏԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ»

ԱՐՈՒՆԵՍԱՏԱՆԻ ՍԵՐՈՒՆԸ

(\*) Արուեստագէտ Սերունդին մէջ քերթողական կարելիութիւնները զուր տեղը չէ որ կը ներկայացնեն մեր բարձրագոյն իրագործունէները: Բայց Մեծարեցէն որ չտեսաւ ներպայան, միւսները ապրած են զայն, ու նայն իսկ անթուրեմութեամբ վարձաճակուած քերթողը կը շահի կեանքէն, այն՝ զոր անկարող պիտի ըլլային իրեն տալ հայ գիւղն ու հայ Գոյիսը: Այդ զրկանքին դիմադրէ, որ այս սերունդին քերթողները կը ճարեն իրենց գործին համար նորագոյն շնորհներ: Առանց այդ ներպայան ըմբռնելի չէ ինչ որ վ. Թէքէեանի քերթողութեան ամենէն սրտառուչ, իրաւ, մարդկային յատակը կը կազմէ: Գեղեցկութիւնը ճիշդ է: Անիկա հզորանալու միջոց է բնութեան, աւելի ճանաչուած: